

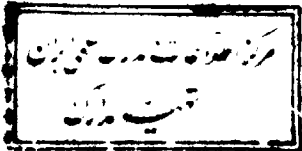
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۲۵۹۱۱

۱۳۳۸

۲/ 2653

دانشگاه فردوسی مشهد
پایان نامه

درجه کارشناسی ارشد
رشته علوم اقتصادی

موضوع:

موضوع شناسی ربا
در اقتصاد اسلامی

استاد راهنما:

آیت الله سید محمد موسوی بجنوردی

استاد مشاور:

آقای تقی ابراهیمی

نگارش:

محمد امیر نوری

شهریور ۱۳۷۷

۲۵۹۱۱

شماره

تاریخ

پوست

بسمه تعالی

(صورتجلسه دفاع از پایان نامه)

با تأییدات خداوند متعال و با استعانت از حضرت ولی عصر (عج) جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد خانم / آقای محمد امیر نوری در رشته علوم اقتصادی تحت عنوان:

موضوع شناسی ربا در اقتصاد اسلامی

در دانشکده علوم اداری و اقتصادی دانشگاه فردوسی «مشهد» در تاریخ ۷/۷/۷۷ برگزار گردید. هیأت داوران که قبلاً رساله ایشان را مطالعه نموده‌اند، پس از استماع دفاعیات و پرسشهای لازم در زمینه علمی و تحقیقاتی ایشان نتیجه را بشرح زیر اعلام می‌دارد.

□ پایان نامه در وضع فعلی مورد قبول است و نامبرده نمره (۷) را با امتیاز عالی دریافت نمود.

□ پایان نامه در وضع فعلی با تصحیحات جزئی مورد قبول است و نامبرده نمره با امتیاز دریافت نمود.

□ پایان نامه نیاز به تصحیحاتی دارد که پس از انجام آن و تصدیق داوران، و با نمره امتیاز مورد قبول خواهد بود.

□ پایان نامه و پروژه نیاز به تکمیل دارد و پس از تأیید هیأت داوران نمره اعلام خواهد شد. /الف

اعضای هیأت داوران:

امضاء

رشته تخصصی:

آیت ا... موسوی بجنوردی

استاد ارشد

راهنمای

فقه و حقوق

آقای ابراهیمی

استاد

راهنمای

فقه و حقوق

آقای دکتر سلیمی فر

استاد

راهنمای

فقه و حقوق

دانشگاه تحصیلات تکمیلی

امضاء

رشته تخصصی:

رونوشت :- معاونت تحصیلات تکمیلی دانشکده.

- اداره آموزش دانشکده

- مدیر گروه آموزشی

۷۶۹۷

۷۷/۷/۷

تقدیم به شهدای گمنام وطن

شهدای راه استقلال، آزادی و عدالت اجتماعی

تقدیم به قربانیان مظلوم و بی دفاع

تبعیض و نژاد پرستی

حمد و سپاس خدای را که لطف بی‌منت‌هایش در لحظه لحظه زندگی راهگشایم بوده است. منت پذیر او که به من توفیق داد، از میان گرایشهای متلون و وسوسه انگیز مادی پوینده راه کاروان سعادت پای «دانش» باشم. تقدیر و تشکر می‌کنم از مردم مهمان‌نواز و دولت جمهوری اسلامی ایران، بویژه وزارت آموزش و پرورش، فرهنگ و آموزش عالی و بهداشت و درمان و آموزش پزشکی که به من و هزاران هموطن آواره‌ام سخاوتمندانه فرصت دادند تا به بروز و شکوفایی استعداد خود تلاش ورزیم. همچنین از مسئولان دانشگاه فردوسی و اعضای هیئت علمی و کلیه پرسنل دانشکده علوم اداری و اقتصادی کمال قدردانی و سپاسگزاری دارم که در کلیه مراحل تحصیل چه در دوره کارشناسی چه در این دوره نهایت لطف و همکاری را با من داشته‌اند.

از حضرت آیه‌الله موسوی بجنوردی تشکر می‌کنم که به من منت گذاشت به عنوان استاد راهنما از راهنمایی‌شان در این رساله بهره‌مند شدیم و نیز از جناب آقای تقی ابراهیمی، استاد مشاورم که اوقات گران‌بهای خود را در اختیارم گذاشت و از نظراتش استفاده کردم؛ از مسئول و پرسنل دفتر تبلیغات اسلامی خراسان بویژه حجت‌الاسلام والمسلمین ترابی، مسئول واحد پژوهش که اجازه استفاده از فیشها و منابع موجود در گروه اقتصاد را به من داد. همچنین از همکاران گروه اقتصاد بخصوص استاد محمد حکیمی که از راهنمایی‌هایشان بهره‌ها بردم، صمیمانه سپاسگزارم و از آقای محمد احمدزاده که تایپ این رساله را به عهده گرفت؛ بالاخره از مادر مهربانم که دعاهای خیرش رمز موفقیتم هست و همسر ایثارگر و فداکار و بچه‌های عزیزم بویژه دخترم زینب که در غلطگیری این اثر همکاری کرد، تشکر می‌کنم.

فهرست مطالب

موضوع	صفحه
فصل ۱.....	
نقش بهره در اقتصاد معاصر.....	
۱-۱) مقدمه.....	
۲-۱) تعریف نرخ بهره.....	
۳-۱) نرخ بهره واقعی و نرخ بهره اسمی.....	
۴-۱) نرخ بهره از نظر کلاسیکها.....	
۵-۱) نظریه دو نرخ بهره.....	
نرخ بهره طبیعی.....	
نرخ بهره پولی.....	
۶-۱) نظریه رجحان نقدینگی.....	
۷-۱) عوامل مؤثر بر سرمایه‌گذاری.....	
۱-۷-۱) نرخ سود انتظاری.....	
۲-۷-۱) نرخ بهره.....	

۸-۱) نقش بهره در فعالیتهای اقتصادی

۱-۸-۱) تشویق پس انداز

۲-۸-۱) تخصیص منابع میان مصرف و سرمایه گذاری

۳-۸-۱) تخصیص منابع سرمایه گذاری در پروژه های مختلف اقتصادی

۹-۱) راههای ارزیابی پروژه ها

۱-۹-۱) ارزش فعلی

۲-۹-۱) بازده نهایی سرمایه

۱۰-۱) بررسی نرخ بهره از جهت میزان کنترل

۱-۱۰-۱) دلایل طرفداران کنترل بر نرخ بهره

تشویق سرمایه گذاری

کاهش حجم بدهی های ملی

کشش ناپذیری نرخ بهره

جلوگیری از تبانی بانکها

۲-۱۰-۱) دلایل طرفداران نرخ بهره رقابتی

افزایش پس انداز و سپرده های بانکی

کنترل تورم

توزیع عادلانه تر درآمد

الف) افزایش بازدهی پس انداز

ب) گسترش سرمایه گذاریهای کاربر

تخصیص کارآمد منابع

۱۱-۱) سیاست نرخ بهره تبعیضی و ضعفهای آن

..... ۱-۱۲) سیاست کسری بودجه و انتخاب تورم

..... ۱-۱۳) دلایل انتخاب کسری بودجه

..... ۱-۱۴) ساختار بازارهای مالی در جهان سوم

..... ۱-۱۵) پیامدهای نرخ بهره آزاد

..... ۱-۱۵-۱) زمین وثیقه یا بهره وام

..... ۱-۱۵-۲) بردگی ناشی از هزینه بهره

..... ۱-۱۶) راههای تشویق پس انداز و سرمایه‌گذاری در جهان سوم

..... فصل ۲

..... پیشینه، حکم، مفهوم و انواع ربا

..... بخش ۱

..... ۲-۱-۱) پیشینه تاریخی و حکم ربا

..... پیشینه ربا

..... ربا میان ملل مختلف در گذشته

..... ربا در عربستان جاهلی

..... ۲-۱-۲) حرمت ربا از دیدگاه ادیان آسمانی

..... ۲-۱-۳) حرمت ربا از نظر اسلام

..... الف) ربا در قرآن

..... ب) ربا از نظر سنت

..... ج) ربا از دیدگاه اجماع

..... بخش ۲

..... ۲-۲-۱) مفهوم و انواع ربا

۲-۲-۲) شاخصهای شناسایی ربا

شناخت معاملات ربوی مقارن ظهور اسلام

شناسایی لغت ربا (معنای لغوی ربا)

درک و تشخیص مفهوم ربا از نظر فقهی بر مبنای سنت پیامبر (ص) و ائمه

بخش ۳

۲-۳-۱) انواع ربا

الف) ربای قرضی

قرض ربوی (ربای جاهلی)

تنزیل بدهی

دلایل عدم حرمت تنزیل

ب) ربای معاملی

ربای جلی و ربای خفی

میعار حرمت ربای معاملی

فصل ۳

فلسفه حرمت ربا

۲-۱) مبارزه با ظلم

۲-۲) ترویج کارهای نیک

۲-۳) جلوگیری از رکود

۳-۴) محوریت نیروی کار در ایجاد درآمد

انواع کار

الف - کار پیوسته

ب - کار مجسم یا انباشته

بررسی این دیدگاه از دو بعد

بعد اقتصادی

بعد فقهی

۲-۵) کاهش فاصله طبقاتی

۲-۶) پول مولد نیست، عقیم است

۲-۷) طبیعت قرض بازدهی پذیر نیست

فصل ۴

۴-۱) انواع قرض

۴-۱-۱) قرض ضروری

۴-۱-۲) قرض غیر ضروری

۴-۲) دلایل کسانی که معتقد به حرمت ربا در قرضهای ضروری هستند

۴-۲-۱) قرآن

۴-۲-۲) سنت

۴-۳) دلایل کسانی که ربا را به طور مطلق حرام می دانند

۴-۳-۱) دلایل قرآنی

۴-۳-۲) دلایل روایی

فصل ۵

تحولات پولی و چالش ربا

بخش ۱

۵-۱-۱) تحول تاریخی پول

..... ۵-۱-۲) مبادلات پایاپای

..... ۵-۱-۳) پول کالایی

..... هر کالایی می‌توانست به عنوان پول انتخاب شود

..... پول فلزی

..... مزایای پول فلزی

..... چالشهای ناشی از طلا و نقره به عنوان پول

..... تقلب در عیار پول

..... دلایل کاهش در عیار مسکوکات

..... پیامدهای کاهش در عیار سکوکات

..... تنوع زیاد مسکوکات

..... انعطاف ناپذیری

..... ۵-۱-۴) ظهور پول کاغذی

..... ۵-۱-۵) مزایای نشر انحصاری پول توسط دولت

..... الف - برقراری نظم و قانون در انتشار پول

..... ب - تأمین منابع مورد نیاز دولت

..... ج - جلوگیری از ورشکست بانکها

..... ۵-۱-۵) پیدایش بانک مرکزی

..... ۵-۱-۶) ابزارهای سیاست پولی

..... نرخ تنزیل

..... عملیات بازار باز

..... نسبت ذخیره قانونی

۵-۱-۷) قابلیت تبدیل پول به طلا و نقره.....

۵-۱-۸) پشتوانه طلا.....

اصل بانکی.....

اصل پولی.....

۵-۱-۹) پایان استاندارد طلا.....

۵-۱-۱۰) ماهیت پول.....

تعریف پول.....

وظایف پول.....

وسیله مبادله.....

معیار سنجش.....

ذخیره قدرت خرید.....

وسیله پرداختهای معوق.....

ابزار سیاستهای اقتصادی.....

بخش ۲.....

۵-۲-۱) تفاوت‌های و مشترکات پول صدر اسلام و پول معاصر.....

۵-۲-۲) اشتراکات پول معاصر با پول صدر اسلام.....

۵-۲-۳) تفاوت‌های پول کاغذی و پول کالایی.....

۵-۲-۴) تفاوت‌های بهره و ربا.....

فصل ۶.....

پدیده شناسی ربا در تورم.....

بخش ۱.....

..... ۱-۶) تورم

..... ۱-۱-۶) تعریف تورم

..... ۲-۱-۶) علل تورم

..... تورم ناشی از تقاضا

..... تورم ناشی از فشار هزینه

..... تورم ساختاری

..... ۲-۱-۶) آثار و پیامدهای تورم

..... هزینه اجتماعی تورم

..... اثر توزیعی تورم

..... اثر تورم بر مصرف

..... تأثیر تورم بر پس انداز

..... پس انداز اجباری

..... اثر تورم بر بودجه دولت

..... پیامدهای منفی مالیات غیرمستقیم

..... الف - تشدید تورم

..... ب - افزایش نابرابریها

..... تأثیر تورم بر ساختار اقتصادی

..... اثر تورم بر تصمیمات اقتصادی

..... اثر تورم بر ترانز پردها

..... اثر تورم بر توسعه

بخش ۲

۶-۲) حرمت ربا و جبران تورم

۶-۲-۱) مقدمه

دیدگاههای مربوط به ربویت جبران کاهش ارزش پول

۶-۲-۲) دلایل مخالفان جبران کاهش ارزش پول

بعد فقهی

الف - سیره متشرعه

ب - عموم آیه او فوا بالعقود

ج - پول مثلی است

بعد اقتصادی

الف - تورم

ب - منابع تأمین هزینه

ج - ماهیت پول

۶-۲-۳) دلایل موافقان جبران تورم

الف - تفاوت نقدین با اسکناس

راههای افزایش حجم پول در صدر اسلام

راه جنگ، پیروزی و کسب غنائم

کشف معادن جدید طلا و نقره

ب - لزوم جبران کاهش ارزش پول بر مبنای برخی اصول و تعاریف

ب - ۱ - اصل عدم النفع

ب - ۲ - تعریف قرض

ب - ۳ - قاعدهٔ ید.....

ب - ۴ - قاعدهٔ اتلاف مال غیر.....

ج - قاعدهٔ لاضرر.....

د - جبران تورم به منزلهٔ ذخیرهٔ استهلاک.....

۶ - ۲ - ۴) جبران تورم و مثلث پول.....

تعریف مثلی و قیمی.....

فلسفهٔ بحث قیمی و مثلی چیست؟.....

آیا پول مثلی است یا قیمی؟.....

۶ - ۲ - ۵) دیدگاههای موجود در رابطه با مثلث پول.....

الف - اسکناس مثلی است.....

ب - اسکناس در کوتاه مدت مثلی و در بلند مدت قیمی است.....

ج - اسکناس نه مثلی است و نه قیمی.....

بررسی نظریات یاد شده.....

۶ - ۲ - ۶) عوامل مؤثر بر زیان ناشی از تورم.....

الف - نرخ تورم.....

ب - طول مدت.....

ج - مبلغ وام.....

۶ - ۲ - ۷) تفاوت ماهوی قرضهای معاصر با صدر اسلام.....

ه - اصل عدالت و جبران تورم.....

عدل از دیدگاه قرآن.....

عدل از نظر روایات.....

۶-۲-۱ خلاصه بحث

بعد فقهی

بعد اقتصادی

بخش ۳

۶-۳-۱ شاخصهای جبران تورم

۶-۳-۲ پیدایش شاخص بندی

۶-۳-۳ تعریف شاخص بندی

۶-۳-۴ ویژگیهای شاخصها

۶-۳-۵ انواع شاخص

شاخص کالاها و خدمات مصرفی

شاخصهای بهای عمدهفروشی

شاخص ضمنی کالاها و خدمات

۶-۳-۶ کاهش ارزش پول با چه شاخصی جبران شود؟

فصل ۷

راهکارها

۷-۱ مقدمه

۷-۱-۱ ضرورت بانک در اقتصاد معاصر

۷-۱-۲ وظایف بانکها

۷-۱-۳ راههای تأمین اعتبار دولت

الف - انتشار پول

ب - استقراض خارجی

ج - استقراض داخلی.....

۷-۱-۴) ملی کردن بانکها.....

۷-۱-۵) خرید و فروش اسکناس و دین.....

۷-۱-۶) بیع الشرط.....

۷-۱-۷) استفاده از عقود اسلامی متداول در بعضی از بانکها.....

راههای تأمین منابع پولی (در بانکداری بدون ربا).....

الف - سپرده‌های قرض الحسنه.....

ب - سپرده‌های مدت‌دار.....

روشهای اعطا و تخصیص منابع بانکی.....

ابزارهای مورد استفاده بانکداری بدون ربا.....

قرض الحسنه.....

مشارکات.....

الف - مضاربه.....

ب - مشارکت مدنی.....

ج - مشارکت حقوقی.....

د - سرمایه‌گذاری مستقیم.....

هـ - و - مزارعه و مساقات.....

مبادلات.....

الف - اجاره به شرط تملیک.....

ب - فروش اقساطی.....

ج - خرید یا تنزیل اسناد تجاری.....

د - معاملات سلفی.....

جعاله.....

ترکیب بهینه‌ای از عملکرد عقود.....

۷-۱-۸) نقد بانکداری بدون ربا.....

خلاصه

از دیدگاه اسلام، ربا حرام است و حرمت آن از نظر فقهای شیعه و سنی تردید ناپذیر. اما اینکه هر نوع زیادی چه در ربای قرضی و چه در ربای معاملی حرمت داشته باشد، اختلاف نظر است. برخی از علمای اهل سنت معتقدند ربای قرضی حرام، تنها ربای جاهلی است که در آن تنها در برابر تمديد مهلت اضافه خواسته می‌شد (ربای اضعافاً مضاعفة). بر این مینا، بهره بانکی حرام نیست. در مقابل، علمای شیعه و بسیاری فقهای اهل سنت تقاضای هر گونه زیادی در قرض را حرام می‌شمارند. چنین اختلاف نظری در مورد ربا معاملی نیز وجود دارد.

راه دیگر برای شناخت ربای حرام، ارزیابی عللی است که در قرآن و روایات بطور ضمنی و آشکار آمده است. از دید قرآن و احادیث، ربا ظالمانه است، مانع کارهای نیک می‌شود، بیکاری، تن‌پروری و تنبلی را ترویج می‌کند. در یک مقایسه گذرا میان دریافت‌کنندگان، اعطاکنندگان. و محل مصرف قرض در صدر اسلام و سیستم بانکی معاصر، در می‌یابیم علل یاد شده در گذشته وجود داشته ولی امروز جز در موارد معدودی وجود ندارد. بنابراین، اگر بتوانیم ثابت کنیم، علت حرمت ربا همانهاست که گفته شد چنانکه بسیاری از فقها به آنها استشهاد کرده‌اند، دریافت اضافه جزء در وامهای ضروری حرام نخواهد بود.

سومین راه برای شناخت مصداق ربا، تعیین محدوده قرض ربوی است. قرض از نظر محل مصرف، دو نوع است: قرض ضروری و غیر ضروری. با نگاه

به آیات و روایات و بررسی دیدگاه‌های موجود می‌توان دریافت قرضی متداول در صدر اسلام، از نوع ضروری بوده است. بر این اساس، ربای حرام تنها در قرضهای ضروری مصداق پیدا می‌کند. دریافت قرض ربوی برای فعالیت‌های تولیدی و خرید کالاهای لوکس حرام نخواهد بود.

چهارمین چالش در رابطه با تعیین مصداق ربا، جبران کاهش ارزش پول است. از آنجا که در صدر اسلام پول دارای ارزش ذاتی و نوعی کالا بود و براحتی قابل افزایش نبود، مسأله جبران تورم در قرضها نمی‌توانست مصداق داشته باشد به علاوه، تورم نیز محسوس نبود، قرض با مبالغ اندک، کوتاه مدت و برای تأمین نیازهای اولیه اعطا می‌شد. لیکن در اقتصاد معاصر تورم پدیده اجتناب‌ناپذیر است و معمولاً و امها بلند مدت و مبالغ دریافتی نسبتاً بزرگ می‌باشد. بر اساس دلایل انکارناپذیر فقهی، جبران کاهش ارزش پول ربا نیست. در نهایت با توجه به نقش بانکها و نرخ بهره به عنوان ساز و کار جذب و رفع و تخصیص کارآمد منابع، راهکارهایی پیشنهاد می‌شود: ملی کردن بانکها، ترویج بیع‌الشرط، خرید و فروش پول، استفاده از عقود اسلامی متداول در بانکداری بدون ربا؛ با تأکید بر جبران تورم در حسابهای پس انداز قرض الحسنه در صورتی که تغییرات معنی‌دار و قابل توجه باشد و در حسابهای سرمایه‌گذاری، در صورت بیمه یا تضمین اصل سرمایه، لازم است به ارزش واقعی بیمه و یا تضمین شود.